

СЕМЕНЧА Л.Г.,
кандидат психологічних наук
ШЕВЯКОВА Н.Л.,
кандидат психологічних наук
Нікопольське педагогічне училище
Державного вищого навчального закладу
«Криворізький національний університет»

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВИХ ПРОЯВІВ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Постановка проблеми. Емоційно-вольова сфера є однією з ключових елементів в системі психічної регуляції, найважливішою детермінантою гармонійного розвитку особистості (І. Д. Бех, І.А. Васильєв, В. К. Вілюнас, О. К. Осницький, О. П. Саннікова, П. В. Сімонов та ін.).

Водночас в царині вікової та педагогічної психології, разом із високою значущістю емоційно-вольових механізмів в розвитку підростаючої особистості, зазначено явне протиріччя між досить ґрунтовною розробкою теорії емоційної й вольової сфери та відсутністю достатньої кількості практико-орієнтованих і прикладних досліджень взаємообумовленості емоційних й вольових явищ у цілісній системі регуляції на різних етапах онтогенезу (О.В. Дрокіна, К.І.Дяченко, Н.О.Степанова, В.Г.Тодорова та ін.).

Розглядаючи дошкільний вік як особливу фазу розвитку, як етап безперервного процесу, необхідно враховувати, що сучасні діти живуть у складному інноваційному й емоціогенному просторі, що вимагає від них більш високих форм емоційної регуляції, в тому числі і більш складних проявів вольової поведінки, до чого вони не завжди готові. Саме тому проблема дійсного дослідження є актуальною.

Метою публікації є висвітлення особливостей розвитку і функціонування емоційно-вольової регуляції дошкільника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передумовами до постановки проблеми дослідження послужили наукові ідеї та експериментальні дані в яких відмічається взаємозв'язок і взаємообумовленість емоційно-вольових аспектів регуляції діяльності та поведінки людини (Л.С.Виготський, А.Ц.Пуні, Ю.О.Приходько, С.Л.Рубінштейн, О.О.Смірнова та ін.).

Проблема емоційно-вольового розвитку дитини активно розробляється з акцентом на окремих аспектах поведінки: вольової (О.В.Биков, В.А.Іванніков, В.К.Калін, В.І.Селіванов та ін.), емоційної (О.В.Дашкевич, О.К.Тихомиров, О.А.Чернікова та ін.). Новітні дослідження взаємозв'язку емоційних й вольових явищ відображені в роботах як російських та українських дослідників (К.І.Дяченко, Н.Ф.Маслова, О.Я.Чебикін та ін.), так і зарубіжних (С.С.Л.Сіа, Н.А.Фокс, К.Рубін, А.Томпсон). Перспективність й актуальність дослідження емоційно-вольових явищ, як цілісного процесу підтверджується сучасними роботами.

Виклад основного матеріалу. Аналіз ретроспективи вивчення процесу становлення особистості показав, що особистісний розвиток дитини розглядається крізь призму розвитку вольової сфери. Ця ідея знайшла підтвердження в сучасних роботах Г.Г.Кравцова, Н.В.Сидячої, Т.І.Шульги [2; 5]. Вивчаючи генезис становлення вольової регуляції, О.В.Биков відмічає, що в дошкільному віці динаміка показників компонентів вольової регуляції, як правило, характеризується їх поступовими змінами без яскраво виражених протиріч. Такий факт свідчить про те, що в цей віковий період вольова регуляція характеризується диференціальними тенденціями [3]. Становлення вольової регуляції у дітей п'яти-шести років сприяє мінімізації симптомів прояви кризи 7-ми років і

сформованості вміння управляти своєю поведінкою, ставити перед собою цілі і досягати їх, слухати і розуміти вчителя, виконувати його вимоги [3; 5].

Вищесказане знаходить обґрунтування в теоретичних положеннях Л.І.Божович, В.А.Іваннікова та ін. Прийнято вважати, що у молодшому дошкільному віці довольна, вольова регуляція знаходиться на рівні її становлення, а до кінця дошкільного віку вона вже повинна сформуватися.

Результати сучасних досліджень показали відмінну картину від висунутих постулатів, які ми знаходимо в науковій літературі і вважаємо за необхідне відзначити як дуже гостру проблему в цій галузі. Так, аналіз досліджень дозволяє виявити низький рівень розвитку довольності і емоційно-вольової регуляції сучасних дошкільнят, при цьому відзначається її недостатній розвиток при переході дитини до школи (Н.І.Гуткіна, В.К.Котирло, О.О. Смірнова, Н.В.Сидячева, Т.І.Шульга).

Вивченню ролі емоцій в життєвому контексті присвячені роботи В.В.Лебединського та його співробітників. Вчені вважають, що емоції в процесі розвитку дитини утворюють складну систему емоційної регуляції, яка має багаторівневу будову. Ця система швидше за все реагує на будь-які зовнішні впливи середовища і внутрішні сигнали організму дитини. Вона також обумовлює тонізацію всіх психічних процесів [3].

Одним із найяскравіших проявів емоційного життя дитини є здатність до розуміння емоцій інших людей, що також пов'язано із загальним рівнем розвитку мовлення дитини. В оглядовій роботі П.В.Калюжина підкреслюється, що до кінця дошкільного віку дитина повинна навчитися довольно управляти своїми емоціями і виражати їх в соціально прийнятних формах. Найбільш оптимальним є вміння вербалізувати свої переживання, так як це зменшить ймовірність появи тривожності. Дітям старшого дошкільного віку доступний для розуміння великий спектр емоцій: радість, смуток, страх, злість, здивування, образа, провина, сором [4]. В цьому віці дитина починає осмислено орієнтуватися у власних переживаннях, тобто розуміти і усвідомлювати, що значить «я радію», «я засмучений» тощо. Також з'являється «логіка почуттів» або іншими словами «узагальнення переживань». Не менш важливу роль в соціалізації емоційної експресії дошкільнят відіграє формування уявлень про соціально-культурні норми емоційного виразу, яке найбільш інтенсивно відбувається у старшому дошкільному віці [1].

Експериментально доведено, що емоційно-вольовий аспект регуляції детермінує становлення інтелектуальної та мотиваційної сфери, сприяє зародженню формування довольності, як майбутнього новоутворення молодшого школяра, і забезпечує високий рівень психологічної готовності до навчання в школі [1]. До старшого дошкільного віку у дитини формується здатність до пригнічення таких емоцій, як заздрість, образа, презирство. Це пов'язано з присвоєнням дітьми соціальної заборони на вираження даних емоційних відносин і обумовлено розвитком довольності і саморегуляції у дитини.

Враховуючи викладені вище позиції, можна відзначити, що чітко проявляється діалектична єдність різних сторін особистості, їх взаємозумовленість у процесі розвитку. Вольові процеси здійснюють моделюючий вплив по відношенню до емоційних процесів. Водночас, високий рівень тривожності є достовірним предиктором зниження успішності вольової поведінки, оскільки енергія дитини трансформується не на конструктивну поведінку, а на схильність до негативних переживань, занепокоєності.

Звідси, мабуть, найважливіший висновок нашого дослідження: ефективність емоційно-вольової регуляції залежить від врівноваженості емоційних і вольових

характеристик (кількісно це може виражатися в середніх значеннях емоційних і вольових показників).

Висновки і перспективи. Стислий аналіз психологічної літератури з проблеми особливостей розвитку емоційно – вольової сфери особистості в дошкільному віці свідчить про те, що у переважній більшості наукових робіт, з одного боку, наголошується на взаємозв'язку емоційної і вольової регуляції дошкільника, яка проявляється в умінні управляти собою, своєю поведінкою. Констатовано, що позитивні емоції здійснюють значний позитивний вплив на вольову регуляцію, сприяють переживанню позитивних емоцій при прояві зусиль, підвищують мотивацію до навчання. Негативні емоції ускладнюють формування вольових зусиль дошкільнят, необхідних для подальшого навчання в школі. З іншого – відзначається, що рівень її розвитку в цілому характеризується як середній, при якому прояви довільності, волі і емоцій не зможуть забезпечити успішність навчальної діяльності майбутнього школяра.

Перспективність основних ідей проведеного дослідження убачається в необхідності перевести проблематику розвитку емоційно-вольової регуляції особистості дитини у практичну площину, визначенні чинників, що обумовлюють її просування до більш високого рівня і на цій основі розробити ефективну корекційно-розвивальну програму.

Бібліографічні посилання

1. Бех І.Д. Від волі до особистості / І.Д.Бех. – К.: Україна – Віта, 1995. – 202 с.
2. Кравцов Г.Г. Онтогенез волі / Г.Г. Кравцов // Вестник РГГУ: серія «Психологические науки». – М., 2012. – № 15/95. – С.29-42.
3. Лебединский В.В. Нарушение психического развития в детском возрасте / В.В. Лебединский. – М.: Академия, 2011. – 144 с.
4. Прихожан А.М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика / А.М. Прихожан. – М., 2000. – 304 с.
5. Смирнова Е.О. Развитие волі и произвольности в раннем и дошкольном возрастах / Е.О.Смирнова. – М., 1998. – 256 с.